

PROTESTAN REFORMUNUN MEYDANA GELMESİNDE ETKİLİ OLAN DİNİ FAKTÖRLER*

 Abdulkadir PARLAK^a

Özet

Avrupa insanı özellikle Orta Çağ'ın sonlarında veba salgını, kıtlık, savaşlar ve yüksek vergiler gibi ağır yüklerin altında ezilmekteydi. Ekonomik ve sosyal yönden zaten çok kötü durumda olan bu insanlar bir de Katolik kilisesi din adamları tarafından dini yönden sömürülmekte ve baskıya maruz kalmaktaydı. Kilisenin din adına olduğunu iddia ettiği endüljans, engizisyon ve aforoz uygulamaları tamamen sömürü ve baskı aracına dönüşmüştü. Din adamlarının bu uygulamaları Martin Luther'in 95 maddelik manifestosunda eleştirdiği konuların en başında gelmekteydi. Buradan hareketle Protestan reformunun gerçekleşmesinde dini faktörlerin etkisinin oldukça fazla olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu makalede Katolik kilisesinin din adına yaptığını iddia ettiği uygulamaların reformun meydana gelmesindeki etkileri ele alınacaktır. Konunun daha iyi anlaşılması adına Katolik kilisesinin Kutsal Kitap'a ve Hz. İsa'ya dayandığını iddia ettiği otoritesine ana hatlarıyla yer verilecektir. Ayrıca endüljans belgeleri, engizisyon mahkemeleri ve aforoz uygulamalarının ortaya çıkışı ve bu uygulamaların reformun oluşumuna nasıl zemin hazırladıkları konusu üzerinde durulacaktır. Reformun meydana gelmesinde ekonomik, toplumsal, siyasi ve dini birçok sebep olmakla birlikte bu makalede sadece dini altyapıya yer verilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada dini faktörlerin Protestan reformunun meydana gelmesinde başat rol oynadığı sonucu ön plana çıkmaktadır. Fakat tek etken olarak dini faktörleri zikretmek yetersiz olacaktır. Özellikle XIV. ve XV. yüzyılda Avrupa'nın sosyal, siyasi ve ekonomik durumu farklı çalışmalarda ele alınarak reformun ortaya çıkış sürecinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Martin Luther, reform, endüljans, engizisyon, aforoz

RELIGIOUS FACTORS AFFECTING THE OCCURATION OF PROTESTAN REFORM

Abstract

European people were crushed under heavy burdens such as plague, famine, wars and high taxes, especially at the end of the Middle Ages. These people, who were already in a very bad situation economically and socially, were also religiously exploited and oppressed by the Catholic church clergy. The practices of

---

*Bu makale, "İngiltere'nin Protestanlaşma Sürecinde Etkili Olan Faktörler" isimli yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiş ve Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SYL-2020-10540 kodu ile desteklenmiştir.

^aYük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, abdulcadir2790@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 29.06.2021, Makale Kabul Tarihi: 11.08.2021

indulgence, inquisition and excommunication, which the church claimed to be in the name of religion, had turned into tools of exploitation and oppression. These practices of the clergy were at the top of the issues that Martin Luther criticized in his 95-item thesis. From this point of view, we can easily say that the effect of religious factors on the realization of the Protestant reform was quite high. In this article, the effects of the practices claimed by the Catholic Church in the name of religion on the reformation will be discussed. For a better understanding of the subject, the Catholic Church's Bible and its authority, which he claims to be based on Jesus, will be outlined. In addition, the emergence of indulgence documents, inquisition courts and excommunication practices and how these practices paved the way for the reform will be discussed. Although there are many economic, social, political and religious reasons for the reform, it is aimed to include only the religious infrastructure in this study. In this study, the conclusion that religious factors played a dominant role in the emergence of the Protestant reform comes to the fore. However, it would be insufficient to mention religious factors as the only factor. Especially in the 14th and 15th centuries, the social, political and economic situation of Europe can be discussed in different studies and contribute to a better understanding of the emergence of the reform.

Keywords: Martin Luther, reform, indulgence, inquisition, anathema

Giriş

Martin Luther'in 1517 yılında Wittenberg kilisesinin kapısına 95 maddelik manifestosunu asması Protestan reformunun başlatıcı unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu manifestosunda Luther, papalık otoritesine karşı gelmiş ve Katolik kilisesinin din adına yaptığını iddia ettiği yanlış uygulamaları da sert bir dille eleştirmiştir. Luther'in manifestosundaki eleştirilerinin en başında Katolik kilisesinin bir sömürü aracı haline getirdiği endüljans uygulamaları yer almaktaydı. Ayrıca kilise kendi otoritesini korumak ve bu otoriteye karşı gelenlere baskı yapmak için engizisyon mahkemelerini de bir araç olarak kullanmaktaydı. Bu sebeple papalık kurumunu ve kilise otoritesini eleştiren ve bu eleştirilerinden geri adım atmayanlar aforoz edilmek suretiyle dinden çıkarılmaktaydı. Katolik kilisesinin bu uygulamaları, Orta Çağ'ın sonlarında birçok sorunla karşı karşıya kalan Avrupa halkları için artık dayanılmaz bir hal almıştı. Özellikle Orta Çağ'ın sonlarında Avrupa'da birçok toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunlar baş göstermişti. Bir yandan Kara Veba olarak bilinen büyük salgın Avrupa'nın neredeyse üçte birini yok ederken diğer yandan insanlar art arda gelen kıtlıklar sebebiyle açlıktan ölmekteydi. Bununla birlikte meydana gelen savaşlar ve halktan alınan ağır vergiler halkı iyice bunaltmıştı. Toplumsal ve ekonomik sorunlara bir de dini sömürü uygulamaları eklenince artık reformun meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştu. Katolik kilisesi kendi otoritesini ve uygulamalarını Kutsal Kitap'a ve Hz. İsa'ya dayandırmaktaydı. Halkın bunca zorluk içinde olmasına rağmen yıllarca din adamlarına karşı çıkamaması büyük oranda Katolik kilisesinin dine dayanan otoritesinden kaynaklanmaktaydı. Bu çalışmada Katolik kilisesinin otoritesini dayandırdığı dini arka plan ana hatlarıyla ele alınacaktır. Bunun yanında endüljans belgeleri, engizisyon mahkemeleri ve aforoz uygulamaları ayrı ayrı başlıklarda ele alınacak ve bu uygulamaların Protestan reformunun meydana gelmesindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

A. KATOLİK KİLİSESİ OTORİTESİNİN TEMELLERİ

Katolik kilisesinin tarihsel gelişim safhaları ve dayandığı dini güç anlaşılmadan Orta Çağ'da din adına yapmış olduğu yanlış uygulamalara ve baskılara halkın uzunca bir dönem nasıl karşı çıkmadığını, onlara neden inandığını ve nasıl boyun eğdiğini anlamak güç olacaktır. Bu sebeple ilk olarak Katolik kilisesinin tarihsel süreci ve dayandığı dini gücün kaynağı üzerinde durulacaktır.

Katoliklik, en çok inananı olan ve dini otorite olarak papanın kabul edildiği Hıristiyan mezhep/kiliselerinden bir tanesidir (Harman, 2002, s. 55). Katolik kelimesi Orta Çağ'da çoğunlukla sapkın olarak tanımlanan heretik akımların karşıtı olarak kullanılmış; 1054 yılındaki "Büyük Bölünme" olarak adlandırılan Ortodoks kilisesi ile Katolik kilisesinin birbirini aforoz etmesinden sonra Batı kilisesi kendini tanımlamada Katolik ismini kullanmayı uygun görmüştür (Harman, 2002, s. 56). Papa ise baba anlamına gelen Grekçe "pappas" kelimesinden türetilmiştir (Aydın & Eroğlu, 2007, s. 160). Papa; hem Katolik kilisesinin en yüksek mertebedeki din adamı hem de Vatikan devlet başkanı olması hasebiyle dini-siyasi ünâna sahiptir. Katolik kelimesi Kutsal Kitap'ta geçmemesine (Harman, 2002, s. 56) rağmen Katolik kilisesi kendisini Hz. İsa'nın başı, Hz. İsa'ya inananları ise bu başın bedeni olarak kabul etmektedir (Eşmeli, 2014, s. 958). Katolik kilisesi ve papa kendi otoritelerini Kutsal Kitap'ta Hz. İsa'nın Petrus'a "Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'un ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım" (Matta, 16: 18) sözüne, başka bir pasajda ise "İsa, O'na kuzularımı güd dedi" (Yuhanna, 21: 15) ifadelerine dayandırmaktadır. Petrus'un kilisesi Roma kilisesidir çünkü Petrus Roma'da ölmüştür, papa ise Petrus'un vekili olması hasebiyle Katolik inancında İsa'nın kendi toplumundaki yeri gibi lider bir konuma sahiptir. Bu haliyle papa, ilk Roma piskoposu sayılan Petrus'un halefi (Aydın & Eroğlu, 2007, s. 160), Katolik kilisesinin lideri ve yeryüzündeki Hıristiyanların çobanıdır (Alıcı, 2015b, ss. 51-52) ve kilise otoritesinin somut hali olma gücü ve yetkisine sahiptir (Alıcı, 2015b, s. 49). Papanın kendi makamını Petrus'un makamı olarak görmesi kilise tarihinde ilk defa Papa I. Callixtus tarafından III. yüzyılın başlarında olmuştur (Gündüz, 2019, s. 116) ve o günden sonra bu görüş kalıcı hale gelmiştir. Orta Çağ boyunca insanların reforma kadar papaya karşı çıkmaması ve itaat etmesindeki temel sebebi, papanın önce Hz. İsa'ya ve sonra da onun havarileri üzerine bina edilen otoritesinde aramak gerekir. Roma'nın başkent olması ve Havari Petrus'un da Roma kilisesinin ilk başpiskoposu olması dolayısıyla 451 yılındaki Kadıköy konsilinde de Roma; İstanbul, Antakya ve Kudüs gibi piskoposluklardan daha öncelikli görülmüş ve ilk sırada yer alması gerektiği kabul edilmiştir (Aydın & Eroğlu, 2007, s. 160).

Hıristiyanlığın ilk yılları Hz. İsa'ya inananlar için çok sancılı geçmiştir. Bir yandan Yahudilerle mücadele içinde olan Hıristiyanlar diğer yandan da Roma devletinin zulmüne maruz kalmış ve ilk üç asır boyunca gizli olarak ibadetlerini yapmışlardır. Dahası İmparator Neron, Roma'nın yakılmasından Hıristiyanları sorumlu tutmuş onlara çeşitli baskı ve zulümler yapmıştır. Hatta Petrus ve Pavlus Roma'da öldürülmüş ve bu baskı ortamında Hıristiyanlar mecburen gizlenmiş ve yeraltına çekilmiştir (Harman, 2002, s. 56). Tüm bu baskılardan sonra Konstantin'in 313 yılında yayımladığı Milano Fermanı bir dönüm noktası olmuş ve Hıristiyanlar bir nebze de olsa rahata kavuşmuşlardır. Hıristiyanların zulümlerden ve baskılardan tamamen kurtulması ise 380 yılında İmparator 1. Theodosius'un Hıristiyanlığı devlet dini haline getirmesi ve paganizmi yasaklaması ile olmuştur. Yıllarca yönetilen ve zulüm gören Hıristiyanlar artık tamamen rahata kavuşmuştur. Her ne kadar dini otoriteye sahip olan Hıristiyanlar bu yıllarda güçlenme eğiliminde olsa da siyasi otoriteyi elinde bulunduran Roma İmparatorları da hala güçlü durumda idi. Hatta İmparator Konstantin 325 yılında sapkın bir hareket olarak nitelendirilen Ariusçuluğa karşı İznik'te bir konsil toplanmasına karar verecek kadar dini alanda

yetki sahibiydi (Eroğlu, 2000b, s. 315). Ancak imparatorların bu güçlü konumları gittikçe zayıflamaya başlamıştı. 395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi bunun bariz bir örneğidir. Bu ayrılık ile Batı Hıristiyanlığı Latin kökene bağlı kalıp başkenti Roma kabul edilirken; Doğu Hıristiyanlığı ise İstanbul'u merkez edinmişti. İmparatorluk ile din adamlarının otoritesinin hemen hemen dengede olduğu bu dönemi sonlandıran şey ise Batı Roma'nın çöküşü olmuştur. 476 yılında Germen kabileleri ve diğer kabilelerin saldırı ve istilaları sonucu Batı Roma çökmüş ve artık karşısında güçlü bir siyasi otorite olmayan Roma piskoposu papanın gücü daha da artmıştı (Harman, 2002, s. 57). Bu tarihten itibaren Katolik kilisesi ve papanın hem dini işlerde hem de dünyevi işlerde yetkileri daha da fazlalaşmıştır.

Uygulamalarını İsa ve Petrus'un otoritesine dayandıran papa kendini dini otorite alanında tek yetki sahibi görmekteydi. Bir anlamda dini tekeline almış olan papanın sadece yetki verdiği kişiler kilise sakramentlerini yönetebilir, evlilikleri ve ayinleri gerçekleştirebilirdi. Sadece onlar günah itirafını uygulayabilir ve hastaların şifa bulması için dua edebilirdi (Alıcı, 2015b, ss. 56–57). Dahası konsil toplama yetkisi ve kararı da sadece papaya aitti (Aydın & Eroğlu, 2007, s. 161). Hıristiyanlığın tüm mezhepleri için Hz. İsa mutlak otorite olarak kabul edilmiş (Alıcı, 2015a, s. 43) olmasının yanında Katolik kilisesi kendisini Hz. İsa'nın tekrardan dünyaya gelip Tanrı krallığını kuracağı günlerin hazırlayıcısı olarak görmekte ve bir anlamda kendisini Hz. İsa'nın mukaddes ancak beşeri-somut bir ifadesi olma konumuna çıkarmaktaydı (Alıcı, 2015b, s. 57). Dini konularda tüm yetkiyi eline alan papa daha da güçlenerek artık dünyevi konularda da söz sahibiydi. Krallara taç giydirmekten devletlerarası anlaşmazlıklarda orta yolu bulmaya varana kadar birçok meselede artık papa önemli bir noktada yer almaktaydı. Krallar ancak papadan onay aldıktan sonra kendi halklarınca meşru olarak görülüyorlardı (Taşmerdivenli, 2019, s. 31). Papa III. Leo'nun (796-816), 800 yılında Frank Kralı Charlemagne'ye taç giydirmesi papanın dünyevi otoritesini gözler önüne sermektedir. Papa sadece taç giydirme yetkisine değil aynı zamanda kralları azletme yetkisine de sahipti. Tanrının dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki kılıcı da papaya verdiğini, dünyevi olanı kılıcı krallara papanın eliyle verildiği için papa kendisinin krallardan üstün olduğunu iddia ediyordu. Bu üstünlüğünü sadece iddia etmekle kalmayan papa X. yüzyılda Kral IV. Henry'i krallıktan azletmiştir. Bunun da ötesinde Papa VII. Gregory (1073-1085) imparator karşısında kendisinin dokunulmaz olduğunu bir genelge ile ifade etmiş ve gücünü tescillemişti (Aydın & Eroğlu, 2007, s. 161). Fakat siyasi yönetimlerin bu kadar zayıf duruma düşürülmesi ve papanın bu kadar güçlenmesi kralların pek de hoşuna gitmemişti. Çünkü papa izin vermeden krallar kendi yetkilerini tam anlamıyla kullanamıyor hatta birçok krallık papaya vergi veriyordu. Papalık bu durumun farkında olduğu için kendi otoritesini güçlendirme adına birtakım adımlar attı. Siyasi otoriteleri devre dışında bırakmak adına papa seçimleri artık kardinaller kuruluna devredilmişti. Buna ek olarak ileride birçok soruna neden olacak olan ruhbanların evlenme yasağı kararı da bu dönemde alınmıştı (Erbaş, 2015, s. 17). Alınan bu kararların kralların hoşuna gitmeyeceği aşıkardı ki zaten öyle de oldu. XII. yüzyıldan itibaren krallar ile papanın arası gitgide açılmıştı. Artık kilise ve papa, kralları ve halkları kontrol altında tutmak için daha baskıcı bir evreye geçiş yapmıştı. Buraya kadar Katolik kilisesinin ve papanın dini ve dünyevi anlamdaki otorite dengelerinin değişimleri ele alınmıştır. XII. yüzyıl itibariyle kilisenin ve papanın halkları ve kralları kontrol altında tutmak ve kendi otoritesini sağlamlaştırmak adına yapacağı engizisyon mahkemeleri, endüljanslar ve aforoz uygulamaları bir bakıma Katolik kilisesinin birliğine çok büyük bir darbe vuracak olan Protestan reformuna zemin hazırlamıştır.

B. REFORMUN MEYDANA GELMESİNDE ETKİLİ OLAN DİNİ FAKTÖRLER

1. Endüljans Belgeleri

Endüljans belgeleri, Martin Luther'in 95 maddelik manifestosunda en çok karşı çıktığı konulardan birisi olup Protestan reformunun meydana gelmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Latince kökenli İndulgentia kelimesinden gelen endüljans, sözlük anlamı olarak "bağışlama" manasındadır. Katolik kilisesine özgü bir terim olan endüljans, tanrının affettiği günahların dünyevi cezalarının kilise tarafından bağışlanmasını ifade etmektedir (Harman, 1995, s. 209). Hıristiyanlığa göre günahların hem dünyevi hemde uhrevi iki boyutu vardır. Uhrevi boyutunu affetmek tanrı tarafından olurken dünyevi boyutunun affedilmesi için din adamlarının aracılığı gereklidir. Hıristiyanlıkta "Günah İtirafı" olarak bilinen bu işleme göre günaha giren insanlar din adamlarına günahlarını itiraf etmeli ve din adamları da onlar adına tanrıdan af dilemelidirler. Katolik kilisesi bu aracılık uygulamasını da Kutsal Kitap'a dayandırmaktadır. Yuhanna İncili'nde Hz. İsa'nın havarilerine "Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır" (Yuhanna, 20: 23) şeklindeki ifadeleri sebebiyle Hz. İsa'nın havarilerine günahları bağışlama yetkisini verdiğine inanılmaktadır. (Alıcı, 2015b, s. 44). Kendisini havarilerin temsilcisi gören papalık kurumu da bu yetkiye dayanarak insanların günahlarını bağışlama işlemine aracılık etmekte veya onlara ceza verme yetkisine sahip olmaktadır (Alıcı, 2015b, s. 46).

İlk endüljans uygulamaları XI. ve XII. yüzyıllarda başlamış olsa da Hıristiyan teologların bu uygulamanın meşruiyetini kabul etmeleri XIII. yüzyılda olmuştur (Harman, 1995, s. 210). Buna ek olarak 1215 yılında toplanan IV. Lateran/Latran konsilinde ergenlik çağına giren her Hıristiyanın yılda en az bir defa günah çıkarması gerekliliği karara bağlanmıştır (Küçük vd., 2017, s. 368). Her insanın yılda en az bir kez günah çıkarması zorunluluğu bu işleme aracılık edecek din adamlarının dolayısıyla da Katolik kilisesinin önemini artırmıştır. Ancak zamanla Katolik kilisesine mensup din adamları ve papa, endüljans uygulamasını kendi arzu ve isteklerini tatmin etmek ve lüks yaşamlarını idâme ettirmek için kullanmaya başladılar. Papanın avlanmak için yaptırdığı büyük Petrus kilisesinin yapımında büyük miktarlarda para lazım olduğu için papa genel af belgeleri sattırmaya başlamıştır (Kolb, 2009, s. 20). Sadece papa değil o dönemde birçok din adamı lüks ve zevk uğruna zaten fakir olan halka bir de din adına Endüljanslar satmıştır. Papa sadece lüks için değil Haçlı seferlerine insanların katılmasını teşvik etmek amacıyla da endüljanslar vermiştir. Bunun en bariz örneği 1095 tarihli Clermont konsilinde Papa II. Urban'ın (1042-1099) Haçlı ordusuna katılan herkese umumi endüljans dağıtacağını duyurması ve bunu kanunlaştırmasıdır (Eco, 2015, ss. 31-32; Olgun, 2005, s. 331). İlerleyen zamanlarda papa halkı daha çok endüljans almaya teşvik etmek için bazı tarikatlerden destek almıştır. Bunlardan en önemlisi Dominiken tarikatidir. Bu tarikat, papanın onayıyla 1216 yılında Aziz Dominik tarafından kurulmuş ve papa, engizisyonun idaresini onlara vermiştir (Eco, 2015, s. 19; Yılmaz, ss. 190-191). Papanın bu konuda destek aldığı bir diğer tarikat de Fransiskanlardır. Papa, Dominikenleri Fransa'nın Toulouse kentine gönderirken Fransiskanları İtalya'ya göndermiştir. Bu tarikatlerin görevi ateşli konuşmalar ve sert vaazlar yaparak halkı endüljans almaya teşvik etmek olmuştur (Esen, 2020, s. 74). Papa, halkı endüljans almaya teşvik etmek için sadece tarikatlerle değil etkili aileler ile de işbirliği yapmıştır. Almanya'daki Fugger ailesi bu ailelerin en meşhurdur. Fugger ailesi endüljanslardan aldığı %33 komisyon ile zamanla Almanya'nın en zengin ailelerinden birisi haline gelmiş ve birçok kimse onlara borçlanmıştır (Kaya, 2020, s. 177).

İlk yıllarda elde ettiği endüljans gelirlerini yeterli bulmayan papa daha da ileri giderek ölümler için de endüljans satmaya başladı. Zaten yoksulluk ve sefalet içinde olan halk bir de ölümleri üzerinden

sömürülmeye çalışılıyordu. Ölüler için ilk endüljans 1476 yılında yapılan doktrinel bir düzenleme ile Papa IV. Sixtus tarafından, ölmüş olup arafta olan ruhların da bağışlanabileceği şeklinde ilan edilmiştir (Olgun, 2005, ss. 331–332). Hıristiyan itikadına göre araf, cennetle cehennem arasındaki ara bir mekandır ve araf ölümden sonra günahkarların arınma yeri olarak kabul edilir (Gündüz, 2019, s. 132). Katoliklerdeki araf inancına göre suçu tanrı tarafından bağışlanan ancak cezasını çekmeden ölenler arafta azap görmek suretiyle bu suçtan temizlenirler (Harman, 1995, s. 209). Artık endüljans sadece dirileri değil ölüleri de günahlardan temizlemek suretiyle kilisenin, halkın dini duygularını sömürerek daha da zenginleştiği bir araç haline gelmiştir. Günah çıkartma esnasında alınan kutsama, günahları silmekle birlikte günahtan kaynaklı bozulmaları tamamen ortadan kaldırmadığı için rahipler, günahkar kişiye hayır hasenat yapmalarını ve insanlara yardım etmelerini telkin etmişlerdir (Olgun, 2005, s. 329). Günahtan tamamen arınmak adına rahiplerin daha önce hayır hasenat yapmayı tavsiye etme uygulaması da son bulmuş ve iyi işler yapmak yerine onlar için de parasal bedeller belirlenmiştir (Olgun, 2005, s. 333). Ölümlere satılmasının yanında bir de bu dünyalık bedellerin belirlenmesi artık endüljans uygulamasını tamamen sömürü aracına dönüştürmüştür. Papa X. Leo 1517 yılında insanların günahlarının bağışlanmasının karşılığı olarak 35 maddelik “Taxa Camarae” adı verilen bir liste hazırlamıştır. Kilise her günaha bir bedel biçmiş ve ne kadar adi olursa olsun bedeli parasal olarak ödemek suretiyle artık bağışlanmayacak bir günah bulunmayacağını iddia etmiştir. Konunun iyi anlaşılması adına bu 35 maddeden bazılarını burada zikretmek yerinde olacaktır.

1) İster rahibelerle ister kendi kuzenleriyle yeğenleriyle ya da kızlarıyla yani bir şekilde herhangi bir kadınla cinsel günah işleyen rahip, 67 pound 12 şilin ödemesi karşılığında bağışlanacaktır.

8) Tecavüz soygun veya kundakçılık suçları için eziyet yapılmaması veya bağışlanması suçluya 131 pound 7 şiline mal olur.

11) Karısına kötü davranan koca kilise kasasına 3 pound 4 şilin öder; eğer karısını öldürmüştü 17 pound 15 şilin; eğer karısını başka biri ile evlenmek için öldürmüştü ekstra olarak 32 pound 9 şilin öder. Kocaya suç işlerken yardım edenler adam başı 2 poundla bağışlanır.

13) Kendi çocuğunu rahminden çıkararak yok eden (kürtaj) annenin ve suça katkıda bulunan kocanın her ikisi birden 17 pound 15 şilin ödemelidir. Kendisinin olmayan bir çocuğun kürtajını kolaylaştıranlar 1 pound eksik öderler (Erbaş, 2015, ss. 24–25).

Kilise endüljanslar vesilesi ile halktan kazandığı paralarla günden güne daha da zenginleşiyordu. Aynı zamanda kilise sadece parasal olarak değil topraklara sahip olma noktasında da çok zengindi. Toprakların üçte birine sahip olması hasebiyle kilise aynı zamanda feodal sistemin de savunucularındandı. Kilisenin bu zenginliğini gören krallar da kiliseden vergi almak istiyor ancak papa dini otoritesini kullanarak buna engel oluyordu. Buna benzer çıkar çatışmaları günden güne kilise ile siyasi otoritenin arasını açmaktaydı. O dönemde merkezi bir otoriteden yoksun olan Almanya, kiliseye en çok para gönderen ülkelerdendi (Yıldız, 2020, s. 9). Martin Luther’in yaşadığı ülke olan Almanya’dan bu kadar çok paranın kiliseye akması Luther’in gözünden kaçmamıştı. Luther sadece endüljanslara değil, papanın tüm dogmalarına hatta papalığın kendisine karşı çıkmıştı. Luther ile kilise arasındaki sorunlar endüljans meselesi ile zirveye ulaşmış olsa da Luther’e göre asıl sorun kilise otoritesinin, İsa’ya imanın önüne geçmesi ve bu otoritenin kilise tarafından istismar edilmesi olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır (Atkinson, 1962, s. 263). Aslına bakılırsa Luther, Hıristiyanlığı ilk yıllarındaki saf haline geri döndürmek istiyordu. Yalnızca Hz. İsa’nın ve Kutsal Kitap’ın otoritesinin kabul edildiği bir Hıristiyanlık ideali vardı ve bunu sağlamak için din adamlarının aracılığından kurtulması gerektiğinin farkındaydı

(Atkinson, 1962, s. 265). Çünkü papa endüljansları din adına, Hz. İsa'nın ve havarilerin otoritesine dayanarak satıyordu.

Protestan reformunun temel tetikleyici unsuru olan endüljans konusu gerçekten de artık halkı bezdirici bir noktaya gelmişti. Lüks ve zevkini devam ettirme adına endüljans sattıkları yetmezmiş gibi kiliseye uğramayan ve dini kurallara muhalif işler yapan rahiplerin tavırları da halkın gözünden kaçmıyordu. Dini meşruluğunu sağlamak adına krallar, papa ile iyi geçinmeye çalışsa da maddi anlamdaki çıkar çatışmaları sebebiyle özellikle Orta Çağ'ın sonlarına doğru kralların da papaya karşı bir tavır alması kaçınılmaz olmuştu. Katolik kilise endüljanslarla halkı maddi olarak sömürürken o yıllarda halkın üzerindeki diğer bir baskı ve güç unsuru da engizisyon mahkemeleri olmuştu.

2. Engizisyon Mahkemeleri

Orta Çağ'da Katolik kilisesinin din adına yaptığını iddia ettiği baskıcı uygulamalara karşı gelenlere karşı kullandığı en büyük silahlardan birisi engizisyon mahkemeleridir. Engizisyon kelimesi sözlük anlamı olarak bezdirici, baskıcı soruşturma ve sorgulama anlamına gelmektedir. Tanım olarak ise özellikle XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın güneyi ve batısında ortaya çıkan ve Hıristiyanlıktan dönen, dini esaslara başkaldıran kimseleri veya farklı din mensuplarını özellikle de Yahudileri yok etmek için kurulmuş olan Katolik kilisesi mahkemelerini ve adli kurumlarını ifade eden bir terimdir (Demirci, 1995, s. 238).

Engizisyon mahkemelerinin resmi olarak kuruluşu XIII. yüzyılda Papa IX. Gregory (1227-1241) zamanında gerçekleşmiştir. Her ne kadar kuruluşu bu tarihe denk gelse de bu tarihten önce de engizisyon uygulamalarına rastlamak mümkündür. Bunun ilk örneğini Roma İmparatoru I. Theodosios Hıristiyanlıktan ayrılanların veya karşı gelenlerin ölüm cezasını hak ettiğini 382 yılında ilan etmesiyle olduğu söylenebilir (Demirci, 1995, s. 238). İmparator Theodosios'un Hıristiyanlığı korumak adına yaptığı bu engizisyon uygulaması aslında daha önceleri de Roma devletinde mevcuttu. Antik Roma devleti Hıristiyanlıktan önce de bu uygulamaları yapmış hatta Hıristiyanlığın ilk asırlarında Hıristiyanlar da engizisyonun muhatabı olmuşlardır (Esgin, 2012, s. 92). Engizisyonun, kuruluşundan önceki uygulamaları sadece Roma İmparatoru I. Theodosios'un uygulamaları ile sınırlı değildir. 1179 Lateran konsilinde Papa III. Alexander Hıristiyan halkı Brabançonlar ve Cathariler gibi aşırı gruplardan korumak için dini yapıdan uzaklaşanların veya kopanların tutuklanması, aforoz edilmesi ve mal varlıklarına el konulması gibi yetkileri uygulaması için bazı memurlara görev verdi. Buna ek olarak Papa III. Innocent de aynı şekilde sapkın olarak görülen kimseler hakkında araştırma ve soruşturma işlemleri yaptırdı (Demirci, 1995, s. 238). Hıristiyanlık tarihinde sapkın ve heretik gruplarla mücadele, birincisi Hıristiyanlığın ilk on iki asrında sapkınlıkların bastırılması ikincisi ise engizisyon olarak bilinen kurum tarafından sapkınlıklarla mücadele dönemi şeklinde iki döneme ayrılarak ele alınmaktadır (Esen, 2020, s. 70). Hıristiyanlar Roma imparatorluğunun kendilerine zulmettiği dönemlerde inanç hürriyetini savunmalarına (Eroğlu, 2000a, s. 94) rağmen güç ellerine geçtiği zaman kendileri de aynı şekilde sapkın gördükleri gruplara veya şahıslara karşı baskı ve zulümler yapmışlardır. Hatta kilisenin başlangıçta işkenceyi kabul etmemesine, papaların da işkenceyi açıkça lanetlemelerine (Esgin, 2013, s. 39) rağmen engizisyon dönemi boyunca birçok acımasız uygulama söz konusu olmuştur. Engizisyon mahkemeleri başlangıçta merkezi olarak yürütülmüş olmasına rağmen XII. yüzyılın sonlarından itibaren her piskopos

kendi bölgesinde engizisyon mahkemesi kurma yetkisine sahip olmuş ve artık engizisyon bir yerel bir de merkezi olmak üzere iki koldan faaliyet yürütmüştür (Demirci, 1995, ss. 238–239). Engizisyonun kurulmasında dönemin Hıristiyan teologlarının da etkisi büyüktür. Bu teologlardan o dönemdeki en etkili isimlerden birisi Aziz Thomas d’Aquines idi. Ona göre sapkınlar, günahı sebebiyle aforoz edilip kiliseden atılmakla kalmamalı dahası öldürülme cezası ile de dünyadan atılmalıydı (Eroğlu, 2000a, ss. 95–96). Aziz Thomas ve benzer görüşteki teologların görüşleri engizisyonun kurulması ve yaygınlaştırılmasında Katolik kilisesinin elini güçlendiren etkenlerden olmuş ve engizisyon mahkemeleri zaman içerisinde Avrupa’da yaygın hale gelmiştir.

İlk olarak Fransa’da ortaya çıkan engizisyon mahkemeleri daha sonra İtalya ve Almanya’ya oradan da Macaristan ve Bohemya’ya, bu ülkelerin ardından İskandinav ve Slav ülkelerine kadar yayılmıştır. Hatta neredeyse tüm Katolik ülkeleri ve İngiltere dışında Latin dünyasında da epeyce yaygın bir hale gelmiştir (Demirci, 1995, s. 239). Engizisyon mahkemeleri kurulduğu ülkelerde halka din namına çok büyük baskılar ve zulümler yapmıştır. Engizisyon mahkemeleri bir kişiyi yargılayacağı ve hüküm vereceği zaman belli bir sıralama ile işlemleri yürütüyordu. Bu soruşturma ve yargılama şu aşamalardan oluşuyordu: 1-Genel Yemin, 2-Af Zamanı, 3-Mahkemeye Celp, 4-Sorgulama ve Deliller, 5-Zorlama ve İşkence Safhası, 6-Hüküm Verme Süreci. Bu sıralama ile yargılanan ve ceza alması kesinleşmiş olan kimselerin cezası halkın gözleri önünde ve en acımasız şekilde tatbik ediliyor ve bu şekilde halka da gözdağı veriliyordu (Esgin, 2012, ss. 94–95). Konu inançsızlık ve dinden sapma olunca mahkemelerin işkencesi daha şiddetli yargılaması ise daha adaletsiz oluyordu. Bir kimse hakkında inançsız olduğuna dair tek bir delil sunulması veya başka deliller olması onun ceza alması için yeterli oluyordu ve bunun için hiçbir tanık gösterilmese bile cezası yine de tatbik edilebiliyordu (Esgin, 2013, s. 51). Dirilere uygulanan bu acımasız işkence ve adaletsiz yargılama yetmezmiş gibi ölümler de engizisyonun nasibini alıyordu. Yargılaması bitmeden ölen ve öldükten sonra sapkın olduğuna hükmedilen kimsenin kemikleri ve kadvraları mezardan çıkarılıyor, atların ardına bağlanarak şehir şehir sürükleniyor ve sonra da yakılıyor (Eroğlu, 2000a, s. 98). Kişiler bedensel anlamda akıl almaz cezalara maruz kalıyorlardı. Bunlardan bazısını burada zikretmek gerekirse bronzdan yapılan içi boş boğaların içine sapkın kimse konuluyor ve boğaya alttan ateş veriliyordu, ateşte ısınan boğanın içerisindeki kişi de bu ateşten dolayı bağırıyor ve boğa gibi ses çıkararak inliyordu. Bazı suçluların ayaklarına yağ sürülüyor ve ateşin üzerinde etin pişmesi gibi ayakları kızartılıyordu. Bazı suçluların etleri demir taraklarla lime lime edilip keskin çivilerle bedenleri paramparça hale getiriliyordu. Kadınlar için ise bazı makaslar yapıp göğüs uçlarını kesmek için kullanılıyordu (Esgin, 2013, ss. 53–55). İnsanın tahammül sınırlarını aşan bu cezalar sadece bedensel anlamda işkence şeklinde uygulanmıyor; kişilere psikolojik baskı ve toplumsal tecrit şeklinde de baskı kurulduğu oluyordu. Engizisyon mahkemelerinde yargılanıp ceza almayı hak eden bazı kimselerin evleri yakılıyor, tüm mallarına el konuyor ve hatta ikinci göbeğe kadar alt soyları devlet kademelerinde görev alamıyordu (Erbaş, 2015, s. 21).

Bu bezdirici uygulamalar sadece Katoliklikten sapan kişiler veya topluluklara değil diğer din mensuplarına da uygulandığı olmuştur. 1288 yılında Fransa’da Yahudiler, engizisyonun en meşhur cezası olan suçluyu odunlar içinde kazığa bağlayarak yakma cezasına kitle halinde maruz kalmışlardır (Demirci, 1995, s. 239). Özellikle 1492 yılından itibaren Yahudiler için iki seçenek vardı; ya vaftiz olacaklar ya da sürgüne gönderileceklerdi. Bunun yanında İspanya’da bu baskılar sadece Yahudilere değil

Müslümanlara da uygulandı. 1501 yılında Gırnata, 1502 yılında Castille ve daha sonra da Aragon ve Catalogne krallıklarındaki Müslümanlar da vaftiz olmak veya sürgüne gönderilmek seçeneklerinden birisini kabul etmeye zorlanmışlardı.

Protestan reformundan sonra bilhassa Luther taraftarları da engizisyonun paylarına düşeni almışlardı. 1559 ve 1560 yıllarında İspanya'nın Sevilla ve Valladolid şehirlerinde onlarca Luther taraftarı yakılmıştı. İspanya engizisyonunda papa tarafından müşahit olarak görevlendirilen Loreto, 1481-1517 yılları arasında iki yüz binden fazla kişinin engizisyon tarafından farklı cezalara maruz kaldığını dahası on üç bin kişinin ise diri diri yakılmasına hükmedildiğini bildirmiştir (Demirci, 1995, s. 240). Bütün bu ceza görenlerin suçlu olduğuna papa ve/veya onun görevlendirdiği engizisyon hakimleri karar verirken suçluların cezasını tatbik eden siyasi otoriteler olmuştur (Esgin, 2012, s. 95).

Papa özellikle Protestan hareketleri bastırmak adına işkenceden başka uygulamalar da yapmıştı. 1555'te göreve başlayan Papa IV. Paulus engizisyon mahkemeleri aracılığıyla Protestanlığın yayılmasını durdurmak adına sapkın diye nitelendirdikleri kitapların ve yazarların da okunmasını ve basılmasını yasaklayan, yasaklı kitaplar anlamındaki Index Librorum Prohibitorum (1159) listesini de bu dönemde yayınlamış ve bu liste 1966 yılına kadar yürürlükte kalmaya devam etmiştir (Taşmerdivenli, 2019, s. 89). Katolik kilisesinin yasaklı kitapları sadece Protestan görüştekilerle kalmamış papa kendi otoritesine ve dogmalarına karşı olduğunu düşündüğü tüm ilmi çalışmalara da cephe almıştır. Bu tavırları ile papa bir yandan da XIV. yüzyılda Rönesans olarak ortaya çıkacak olan dönemin de karşısında olmuştur (Esgin, 2012, s. 96). Her ne kadar Katolik kilisesi ve papalık kurumu engizisyon adı altında yaptığı bu baskıları ve zulümleri dine dayandırsa da Kutsal Kitap'ta Hz. İsa'nın sözleri bu uygulamaların tam aksini göstermektedir. Hz. İsa Luka İncili'nde havarilerine "Ama beni dinleyen sizlere şunu söylüyorum: Düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik yapın, size lanet edenler için iyilik dileyin, size hakaret edenler için dua edin. Bir yanağınıza tokat atana öbür yanağınızı da çevirin. Abanızı alandan mintanınızı da esirgemeyin. Sizden bir şey dileyen herkese verin, malınızı alandan onu geri istemeyin. İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın" (Luka, 6: 27-31) şeklinde ifadeleri mevcuttur. Buna ek olarak Matta İncili'nde yine Hz. İsa'nın havarilerine "Komşunu seveceksin, düşmanından nefret edeceksin denildiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin. Öyle ki göklerdeki babanızın oğulları olasınız. Çünkü O, güneşini hem kötülerin hem de iyilerin üzerine doğdurur. Yağmurunu da hem doğruların hem de eğrilerin üzerine yağdırır. Eğer yalnız sizi sevenleri severseniz, ne ödülünüz olur, vergi görevlileri de öyle yapmıyor mu? Yalnız kardeşlerinize selam verirseniz, fazladan ne yapmış olursunuz, putperestler de öyle yapmıyor mu?" (Matta, 5: 43-46) şeklindeki ifadeleri de kilisenin uygulamalarının aslında dini bir dayanağı olmadığını ve doğma uygulamalar olduğunu göstermektedir. Hz. İsa'nın "Sana tokat atana diğer yanağını çevir demesi, sana zulmedenler için dua et" diye öğüt vermesi de Hristiyanlığın kutsal kitaplarındaki şiddete karşı olma durumunu ifade etmektedir. Kitab-ı Mukaddes'i çok iyi bilen Martin Luther de İncillerdeki bu pasajlar ile papanın uygulamalarının çeliştiğini bilmektedir.

Katolik kilisesinin ve papanın din adına yaptığı engizisyon uygulaması artık halkı dinden nefret ettirecek dereceye ulaşmıştır. Dolayısıyla engizisyon uygulaması da Protestan reformunun hazırlayıcı unsurlarından olmuştur. Tüm bunların yanında İncillerde devletin şiddet yapabileceğini de ifade eden

pasajlar da mevcuttur. İncil'de "Herkes, baştaki yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle, yönetime karşı direnen, Tanrı'nın buyruğuna karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. İyilik edenler değil, kötülük edenler yöneticilerden korkmalıdır. Yönetimden korkmamak ister misin? İyi olanı yap, yönetimin övgüsünü kazanırsın. Çünkü yönetim, senin iyiliğin için Tanrı'nın hizmetindedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork! Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan ölç alıcı olarak Tanrı'ya hizmet ediyor" (Romalılar'a, 13: 1-4) şeklindeki ifadeler Katolik kilisesinin uygulamalarında referans aldığı pasajlar olarak gösterilebilir. Katolik kilisesi hangi gerekçelere dayanırsa dayansın yaptığı uygulamaların halkı bezdirdiği ve papaya karşı nefret oluşturduğu aşikardır. Bu bölümde ifade ettiğimiz engizisyon uygulamaları gerçekten de insanın tahamül sınırlarının çok üzerindedir. Bir de bu yapılan uygulamaların din adına yapılması insanlar üzerinde daha da fazla baskı oluşturmaktadır.

Engizisyon uygulaması XIII. yüzyılda resmi olarak kurulmuş ve asırlarca Avrupa'da devam etmiş olan bir uygulamadır. Protestan reformunun gerçekleşmesi ile birlikte Almanya'da yürürlükten kalkan engizisyon mahkemeleri XVII. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın birçok ülkesinde yürürlükten kalkmıştır. Fransa'da 1772 yılında, İspanya'da 1834 yılında yürürlükten kaldırılmış olan engizisyon mahkemeleri Katolik kilisesinin başkenti olan İtalya'da ise ancak 1859 yılında kaldırılabilmiştir (Demirci, 1995; Erbaş, 2015, s. 21).

Engizisyon mahkemelerinin uygulamalarından en şiddetlisi de aforoz uygulamasıdır. Katolik kilisesinin aforoz uygulamaları da reformu tetikleyen önemli unsurlardan biri olmuştur.

3. Aforoz Uygulaması

Bu konuyu engizisyon konusu içinde ele almak konunun daha kısıtlı kalmasına neden olacağından ayrı bir başlıkta ele alınması daha uygun görüldü. Aforoz uygulaması, engizisyon mahkemelerinin Katolik kiliseden sapanlara en çok zarar veren uygulamasıdır. Tanım olarak kilise hukukuna göre yetkili olan dini şahsiyetler veya meclisler tarafından suçlu görülen bir Hıristiyanın cemaatten çıkarılması anlamına gelmektedir (Şahin, 1988, s. 412). Latince "Excommunicatio" olan aforoz kelimesi Türkçe'ye, Yunanca dışarıda bırakma, dışarı çıkarma ve kovma anlamlarına gelen "Aphorozein" kelimesinden geçmiştir. Hıristiyanlık'tan önce Yahudilerde de mevcut olan aforoz uygulaması, Yahudilik tarihinde ilk defa Rabbanıyyun'dan olan Hahamlar tarafından Sinagog'tan uzaklaştırma işlemiyle kesin bir ceza şeklini almıştır (Şahin, 1988, s. 412). Aforoz cezası Hıristiyanlığa Yahudilik'ten geçtiği kabul edilmesine karşın ilk Hıristiyan kiliseler bu cezanın temelini İncil'deki günahkar kimse hakkında Hz. İsa'nın şu sözlerine dayandırır: "Eğer kardeşin sana karşı günah işlerse, ona git, suçunu kendisine göster. Her şey yalnız ikinizin arasında kalsın. Kardeşin seni dinlerse, onu kazanmış olursun. Ama dinlemezse, yanına bir ya da iki kişi daha al ki, söylenen her şey iki ya da üç tanığın sözüyle doğrulansın. Eğer kardeşin onları dinlemek istemezse, durumu inanlılar topluluğuna bildir. İnanlılar topluluğunu da dinlemek istemezse, onu bir putperest ya da vergi görevlisi yerine koy" (Matta, 18: 15-17). Buna ek olarak Pavlus'un mahremiyle zina yapan kişiye önce beddua etmesi ve sonra da cemaatten atılmasını istemesi (Bkz. Korintoslular'a 1. Mektup, 5: 2-6, 13) ifadelerinin havariler döneminden sonra zamanla cemaatten çıkarma şekline dönüştüğü ifade edilmektedir (Şahin, 1988, s. 412).

Katolik kilise kendisini bir kimseye ceza verme veya o kişiyi affetme yetkisinde görmekte ve bunu Pavlus'un Korintoslular'a mektubundaki "Böyle birine çoğunluğun verdiği o ceza yeter. Aşırı kedere boğulmasın diye o kişiyi daha fazla cezalandırmayıp bağışlamalı ve teselli etmelisiniz" (II. Korintoslulara 2/6-7) şeklindeki ifadelerle dayandırmaktadır (Alıcı, 2015b, s. 46). Her ne kadar Hıristiyanlık kendisinin sevgi ve hoşgörü dini olduğunu her fırsatta vurgulasa da kendi dinine uymayan veya sapkın gördüğü inançlara karşı sert tavır almış ve aforoz uygulamasını sürekli kullanmıştır. Dahası XII. yüzyılda aforozu büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayırmış ve küçük aforozla maruz kalanlar sadece dini merasimlere katılmama cezasına çarptırılırken; büyük aforozla maruz kalanlar ise Hıristiyan cemaatten ve cemaat ile ilgili tüm sosyal haklardan mahrum kalmak durumunda olmuşlardır (Şahin, 1988, s. 412).

Kilise tarihinde birçok kişi ve topluluk hatta bir mezhebin tamamı dahi sapkın sayılıp aforoz edilebilmiştir. Hz. İsa'nın, Baba Tanrı ile aynı tabiatta olmadığını ve Baba Tanrı gibi mutlak ezeli bir Tanrı olmadığını savunan Mısırlı bir Hıristiyan teolog olan Arius ve taraftarları 325 İznik konsilinde aforoz edilmiş ve çeşitli baskılara ve sürgüne maruz kalmışlardır. Dahası 431 yılında Hz. Meryem'e Tanrı Anası denilemeyeceğine inanan Nestorius ve taraftarları da Arius ve taraftarları ile aynı muameleye tabi tutulmuşlardır (Eroğlu, 2000a, s. 95). Hıristiyanlık tarihinde Ayrılmış Doğu Kiliseleri olarak bilinen ve Hz. İsa'nın insani ve ilahi şahsiyeti konusunda Katolik kilise ile farklı düşüncelere sahip olan bu kiliseler de 431 Efes ve 541 Kadıköy konsillerinde aforoz edilerek ana gövdeden koparılmış ve ayrı birer kilise olmak durumunda kalmışlardır (Gündüz, 2019, s. 144). Katolik kilise sapkın olarak nitelediği veya kendisine düşman olarak gördüğü kimseleri/grupları çekinmeden aforoz etmiş ve onları tüm dini haklarından mahrum bırakmıştır. Katolik kilisesinin belki de tarihindeki en büyük ve önemli aforoz 1054 yılında gerçekleşmiştir. Yıllardır aralarında irili ufaklı tartışmalar bulunan Batı ve Doğu kiliseleri 1054 yılında (ilk önce Batı kilisesi Doğu'yu aforoz etmiştir) birbirlerini aforoz etmişlerdir. Katolik kilisesinin Ortodoks kilisesine uygulamış olduğu bu aforoz 7 Aralık 1965 yılına kadar sürmüştür (Şahin, 1988, s. 413). Katolik kilisesi aslında bu uygulaması ile komple bir mezhebi aforoz etmiş ve aforozun sonucu olan ayrılık yüzlerce yıldır hala devam etmektedir. Hatta Katolik kilisesi Ortodoks kilisesini aforoz etmekle de kalmamış IV. Haçlı seferinde Ortodoksluğun hakim olduğu İstanbul'u işgal etmiş ve yağmalamışlardır (Harman, 2012, s. 44).

Aforoz uygulaması Katolik kilisesine karşı çıkanlarla sınırlı kalmamış, Katolik kilisesinin kendi bünyesinde de uygulanmış ve hatta papalar dahi birbirlerini aforoz etmişlerdir. Özellikle 1378-1415 yıllarında Katolik kilisesi merkezi otoritesi ile taşralardaki otoriteler arasında bazı anlaşmazlıklar olmuş ve bu yıllarda hem Fransa Avignon'da hem de Roma'da aynı anda iki papa bulunmuş ve bu papalar da birbirlerini aforoz etmişlerdir (Eroğlu, 2000b, s. 321). Aforoz uygulaması ilk bakışta sadece dinden çıkarma veya kiliseden uzaklaştırma eylemi olarak görülebilir ancak bu uygulamanın toplumsal birçok sonucu mevcuttur. XII. yüzyılın sonlarında otuz yıllık bir süreçte İskoçya, Fransa ve İngiltere ülkeleri toptan aforoz edilmiştir. Bir ülkenin aforoz edilmesi demek o ülkede evlilik işlemlerinin yürümemesi, ölümlerin dine göre gömülmemesi ve kilise ayinlerinin yapılamaması anlamına gelirdi ki bunlar toplumlar için çok önemli ritüellerdir. Kilisenin elinde bulundurduğu güçlü aforoz mekanizması, kralları bile dize getirmeye yetiyordu. Papaların din adına yaptığı aforoz uygulaması da endüljans ve engizisyon mahkemelerinde olduğu gibi çoğu zaman istismar edilmiş, halka veya krallara karşı bir baskı ve sömürü

aracına dönüştürülmüştür. Dini otoriteyi elinde bulunduran papa uyguladığı bu yanlış yöntemlerle bir yandan halk üzerinde baskı kurmaya çalışırken bir yandan da halkın nefretini kazanmıştır.

Kilisenin din adına yaptığı bu uygulamaların daha önce bahsedildiği gibi Luther'in 95 maddelik manifestosunda eleştirdiği konuların başında gelmektedir. Reform hareketi, Luther'in manifestosuyla başlamış olması sebebiyle bu manifesto belirleyici bir konumda durmaktadır. Konumuzun dışına çıkmamak adına mezkûr manifesto ile ilgili ayrıntılara girilmemiştir. Fakat bir akademisyen ve bir din adamı olan Luther'in manifestosunda da bu iki yönlülüğünü gösterdiğini ifade etmek gerekir. Kilise tarihi profesörü olan Carter Lindberg'e göre Luther'in manifestosu biçim olarak akademik bir münazara olmasına karşın manifesto, bağlam olarak dini bir muhtevaya sahiptir. (Lindberg, 2010, ss. 69–70) Lindberg'in bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere reformun meydana gelmesinde dini etmenlerin belirleyici bir rol oynadığı rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç

Orta Çağ'ın sonlarında Avrupa'da din adamlarının yaptığı bu uygulamalar Protestan reformunun hazırlayıcı unsurları olmuştur. Katolik kilisesi, Kutsal Kitap'a ve Hz. İsa'ya dayanan otoritesini kötü şekilde kullanarak halka baskı yapmış ve maddi yönden de onları sömürmüştür. Endüljans uygulaması ile insanlara cennetten yer satmış ve onların günahlarını para karşılığında bağışlama vaadinde bulunmuştur. Bu da yetmemiş Papa IV. Sixtus 1476 yılında yaptığı bir düzenleme ile ölümler için dahi endüljans satılabileceğine hükmetmiştir. O dönemde yapılan savaşların maddi giderini karşılamak için zaten ağır vergi vermek zorunda olan ve kıtlıktan dolayı yeterince gelir elde edemeyen bu insanlara bir de din adamlarının sattığı endüljanslar sorunların daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Katolik kilisesi kendi otoritesine ve yanlış uygulamalarına karşı çıkanları ise engizisyon mahkemelerinin acımasız hükümlerine tabi tutmuştur. İnsanları diri diri ateşte yakacak kadar zalimce verilen cezalar tüm halkın gözlerinin önünde infaz edilerek insanlara gözdağı verilmiştir. Daha da ileri gidenler ise engizisyon mahkemeleri tarafından aforoz edilerek cenaze merasimi, vaftiz ve evlilik gibi tüm dini merasimlerden mahrum bırakılmış ve toplumdan tecrit edilmişlerdir. Katolik kilisesi dine dayandırdığı yanlış uygulamalarına karşı çıkanları yine dini otoritesine dayananak cezalandırmaktan çekinmemiştir. Yani o dönemde din; bir zulüm ve sömürü aracı olarak kullanılmıştır.

Reformun kısa sürede neredeyse Avrupa'nın tamamına yayılması halkın bu baskılardan yorulmasının bir sonucudur. Toplumsal ve ekonomik sorunlar, hastalık ve sefalet gibi zorluklarla boğuşan Orta Çağ Avrupa halklarına bir de din eliyle baskılar yapılması Reform sürecinde Martin Luther'in halkın desteğini alması noktasında büyük öneme sahiptir. Katolik kilisesinin, dini referans göstererek yapmış olduğu baskıdan ve sömürüden bıkmış olan bu insanların reforma kucak açmaları için Luther'in 95 maddelik manifestosuyla ilk kıvılcımı yakması yeterli olmuştur. Özetle dini faktörler, Ortaçağ'ın sonlarında Avrupa'da reformun meydana gelmesinde büyük rol oynadığı gibi reformun kısa sürede neredeyse tüm Avrupa'ya hızla yayılmasında da oldukça etkili bir unsur olmuştur.

Bu çalışmada Protestan reformunun meydana gelmesinde dini faktörlerin etkisinin oldukça büyük olduğu sonucuna varılmıştır. Fakat Hıristiyanlık tarihinde önemli dönüm noktalarından olan reform gibi büyük bir olayın meydana gelmesinde tek etken olarak dini uygulamaları zikretmek yetersiz olacaktır.

Böyle büyük bir olayın meydana gelmesinde XIV. ve XV. yüzyıl Avrupası'nın sosyal, ekonomik ve siyasi şartlarının da etkisi bulunmaktadır. Reformun meydana gelmesinde etkili olan sosyal, siyasi ve ekonomik faktörler başka çalışmalarda ele alınarak bu sürecin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulabilir.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Alıcı, M. (2015a). Ortadoks ve Protestan kiliselerinde dini otorite. *Akra Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, (6), 40–56.
- Alıcı, M. (2015b). Roma Katolik Kilisesinde iki otorite kurumu: Papalık ve Kilise. *Akra Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, (5), 40–58.
- Atkinson, J. (1962). *LUTHER early theological works. Library of Christian classics*. S.C.M. Press.
- Aydın, M., & Eroğlu, A. H. (2007). Papalık. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 34 (s. 160-162). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirci, K. (1995). Engizisyon. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 11 (s. 238-241). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eco, U. (2015). *Ortaçağ: Şatolar, tüccarlar, şairler* (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). Alfa Yayıncılık.
- Erbaş, A. (2015). *Hristiyanlık'ta reform ve protestanlık tarihi* (1. baskı). *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları İlmî eserler*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Eroğlu, A. H. (2000a). Farklı inancı tehdit olarak algılamanın sonucu: Engizisyon terörü. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(20), 93–100.
- Eroğlu, A. H. (2000b). Hristiyanların bölünme sürecine genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41(41), 309–325.
- Esen, S. (2020). Katolik Kilisesi'nin heretik hareketlerle mücadelesinde engizisyon mahkemelerinin ve Dominiken Tarikatı'nın rolü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(10), 68–84.
- Esgin, M. (2012). Engizisyonun günümüze hatırlattıkları. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 90–99.
- Esgin, M. (2013). İşkence ve engizisyon. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 39–60.
- Eşmeli, İ. (2014). Hristiyanlık tarihinde kilise ve kilise için kullanılan metaforlar. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 953–966.
- Gündüz, Ş. (2019). Hristiyanlık. İçinde Gündüz, Ş. (Ed.). *Dünya dinleri* (s. 104-158). Milel Nihal Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1995). Endüljans. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 11 (s. 209-211). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2002). Katoliklik. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 25 (s. 55-58). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2012). Hristiyanlık ve şiddet. *TDV - İstanbul Müftülüğü Dergisi*, (15), 39–45.
- Kaya, M. (2020). Protestan Reformu'nun Almanya'da ortaya çıkış süreci. *ANASAY*(11), 170–187.
- Kolb, R. A. (2009). *Martin Luther: Confessor of the faith* (Reprint). Oxford University Press.
- Kutsal Kitap* [Kutsal Kitap]. (2016). Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Küçük, A., Tümer, G., & Küçük, M. A. (2017). *Dinler tarihi*. Berikan Yayınevi.
- Lindberg, C. (2010). *The european reformations*. Wiley-Blackwell.
- Olgun, H. (2005). Katolik Kilisesi'nin endüljans uygulaması ve protestan reformuna etkisi. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18-19), 325–346.

- Şahin, M. S. (1988). Aforoz. TDV *İslam Ansiklopedisi*. C. 1 (s. 412-413). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taşmerdivenli, N. (2019). *Erken Modern Dönem'de toplumsal bölünmeler ve ulusal kiliselerin oluşumu: Anglikan Kilisesi örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, R. (2020). *Protestanlığın sosyo-kültürel arka planı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, H. (2017). *Dinler Tarihi'nin 200'ü*. Otto Yayınları.

